

Bisschoppenconferentie van België
Guimardstraat 1 – B-1040 Brussel

Conférence épiscopale de Belgique
rue Guimard 1 – B-1040 Bruxelles

Het kerkgebouw - Betekenis en toekomst

Eeuwenlang leefden we hier in West-Europa in een vrij homogene christelijke cultuur. In alle steden en dorpen en zelfs wijken waren kerken nodig. Ondertussen zijn de tijden erg veranderd. De infrastructuur die we uit het verleden hebben geërfd, beantwoordt niet meer aan de reële situatie van de Kerk in onze samenleving. Er zijn kerken die ook vandaag nog goed bevolkt en bezocht worden. Maar lang niet allemaal. Heel wat kerken worden minder intensief gebruikt dan voorheen. Vandaar de vraag die zich meer en meer opdringt: hoe gaan we daarmee om, welk beleid moet er gevoerd worden en hoe dragen we het best zorg voor de toekomst van onze kerkgebouwen?

Ondertussen moeten al concrete beslissingen genomen worden. Sommige kerken krijgen een nevenbestemming. Anderen worden aan de eredienst onttrokken en krijgen een nieuwe bestemming. Er zijn gevallen waar de keuze vrij voor de hand ligt. Maar dikwijls is die keuze wel delicaat. De overheid vraagt ons weliswaar niet om kerken te sluiten. Ze vraagt van de Kerk wel een visie of plan waarin ze verduidelijkt welke kerken ze voor de eredienst wil behouden, welke een nevenbestemming kunnen krijgen en welke ze aan de eredienst wenst te onttrekken. Die plannen en keuzes worden gemaakt in overleg met alle betrokken partijen, vooral ook met de plaatselijke gemeenschappen zelf. Dat maakt een gezamenlijk en coherent beleid voor het geheel van de Vlaamse Kerk niet gemakkelijker.

Toch moeten we vermijden dat vragen omtrent de toekomst van kerken alleen op het plaatselijke niveau bekeken en beslist worden. Gezamenlijk beleid is heel belangrijk. Want de wijze waarop we omgaan met onze kerkgebouwen heeft ook alles te maken met de wijze waarop we als Kerk in de samenleving aanwezig zijn. We kunnen de problematiek van de kerkgebouwen niet herleiden tot wat we pastoraal nodig hebben. Het is dan nog de vraag wat we onder pastoraal verstaan en onder wat pastoraal nodig is. Zin en toekomst van onze kerkgebouwen hebben te maken met vragen die het louter pastoraal noodzakelijke te boven gaan. Vele factoren spelen hier mee. En uiteraard moeten we rekening houden met de plaatselijke situatie en mogelijkheden. Maar het is niet goed dat alleen geval per geval te bekijken, zonder dat er sprake is van een gemeenschappelijke visie en nog minder van een bredere visie en een beleid op langere afstand. Daarom willen we in deze bijdrage uitgaan van de meervoudige betekenis van het kerkgebouw.

Het kerkgebouw en zijn meervoudige betekenis

Kerken zijn er allereerst voor de eredienst en de verkondiging van het evangelie. De geloofsgemeenschap komt er samen voor de viering van de liturgie: voor de eucharistie en andere gebedsvieringen. Ook het doopsel wordt er toegediend en het vormsel. Er worden huwelijken gesloten en uitvaartdiensten gehouden. Er wordt catechese en geloofsonderricht

gegeven. Alles wat het geloof en de opbouw van de geloofsgemeenschap dient, kan er plaats vinden.

Maar het kerkgebouw is er niet alleen voor gemeenschappelijke vieringen en activiteiten. Het zijn ook plaatsen waar mensen alleen kunnen zijn, plaatsen voor persoonlijk gebed, plaatsen van stilte. Mochten ze er alleen zijn voor de vieringen, dan zouden ze buiten die uren wel gesloten kunnen blijven. Maar dan gaat een wezenlijke betekenis van het gebouw verloren. Kerken zijn open huizen met open deuren. Mensen gaan er binnen en gaan er buiten en niemand vraagt wat ze er komen doen. Niemand vraagt een lidkaart. Het zijn vrijplaatsen voor elke burger, gelovig of niet. Het zijn publieke plaatsen, uniek in hun genre.

Daarenboven behoren vele van onze kerken tot ons cultureel en historisch patrimonium. Sommige bevatten zelfs echte kunstschaten. Dat is natuurlijk lang niet het geval voor alle kerken. Toch verbindt het kerkgebouw ons meestal met de vorige generaties, met onze geschiedenis en ons verleden. Ook hier zien we dat de betekenis van het gebouw zoveel groter is dan wat hier en nu strikt nodig is voor de eredienst. Ook daarom kunnen mensen zeer gehecht zijn aan hun kerk. Bij de brand in de Notre-Dame van Parijs hebben we nog eens aangevoeld hoe groot de symbolische betekenis van deze kathedraal is, niet alleen voor de geloofsgemeenschap en de stad Parijs, maar ook voor heel het land, ja zelfs wereldwijd. Ook al hebben verschillende kerken museale waarde, dat maakt ze nog niet tot musea. Ook dan behoudt het kerkgebouw zijn onvervangbare en originele betekenis. Dat voelt iedereen aan: een kerk binnenkomen, is niet hetzelfde als een museum bezoeken.

Geen louter functionele benadering

Uit het voorgaande blijkt al hoe de betekenis van een kerkgebouw niet louter functioneel mag bekeken worden. Met functioneel bedoelen we: wat we pastoraal nodig hebben. Nog korter door de bocht wordt het als we datgene wat we pastoraal nodig hebben, zouden herleiden tot de zondagse samenkomst van de christelijke geloofsgemeenschap. Niet alleen omdat er ook vele andere vormen van eredienst en kerkopbouw in het kerkgebouw gebeuren. Maar vooral ook omdat het kerkgebouw niet alleen bestemd is voor de binnenste kring van de geloofsgemeenschap. Onze kerkgebouwen zijn open huizen die voor iedereen toegankelijk zijn.

Een kerk is dus geen gebouw als een ander. Dat verklaart waarom het sluiten van kerken altijd met veel emoties gepaard gaat. En dat niet alleen bij de gewone kerkgangers. Uit zichzelf verwijst het kerkgebouw naar een dimensie waaraan we in onze seculiere samenleving achteloos dreigen voorbij te gaan. Wanneer een kerkgebouw verdwijnt of wordt onttrokken aan de eredienst, dan verdwijnt ook deze verwijzing.

Vandaar ook het belang van het publieke karakter van het kerkgebouw. Gelovigen kunnen natuurlijk voor de eredienst ook samenkomen op privéplaatsen. Dat was in het begin van de Kerk zo en dat is vandaag nog zo op plaatsen waar christenen om hun geloof vervolgd worden. Maar dat is bij ons niet zo. Het publieke karakter van kerkgebouwen is een teken dat de Kerk midden de samenleving aanwezig wil zijn. Ze is geen afgezonderde groep of club van gelijkgezinden die ergens te lande samenkomt. Daarom staat het kerkgebouw daar waar mensen wonen. Het is zichtbaar en voor iedereen toegankelijk. En juist daardoor is het gebouw zelf sprekend: zonder woorden zegt het dat een mens niet leeft van brood alleen. Juist in zijn niet-functionaliteit is het gebouw zo sprekend en vandaag zo belangrijk en noodzakelijk.

Realisme en voorzichtigheid

Wanneer beslissingen moeten genomen worden omtrent behoud, nevenbestemming of herbestemming van kerken, is het belangrijk te beseffen dat de vraag naar wat pastoraal nog (!) nodig is, niet het enige criterium kan zijn. Hier moet grote voorzichtigheid aan de dag gelegd worden. Vooral bij herbestemming verliest het gebouw niet alleen zijn pastorale bestemming, maar ook zijn publieke en symbolische betekenis.

Toch is dit geen pleidooi om alles te behouden. Dat zou in de gegeven omstandigheden onverantwoord zijn. Naast de kerkraden met hun financiële en materiële mogelijkheden draagt ook de burgerlijke overheid - en dus uiteindelijk de samenleving - stevig bij tot het onderhoud en de restauratie van deze gebouwen. Onze houding moet er een zijn van burgerlijke verantwoordelijkheid en loyaleit. Daarnaast noopt de veranderde situatie van de Kerk in onze samenleving tot realisme. We beschikken niet meer over de mogelijkheden om alle bestaande cultusplaatsen te behouden voor de eredienst en pastorale activiteiten.

Dit pleidooi voor realisme belet echter niet dat we tegelijk heel bedachtzaam en voorzichtig moeten zijn bij bepaalde keuzes en beslissingen. De meervoudige betekenis van het kerkgebouw mag niet uit het oog verloren worden. Bij de hertekening van het pastorale landschap gebeurt het veelal dat niet meer in elke kerk van de pastorale eenheid of zone op zondag de eucharistie wordt gevierd of een gebedsdienst gehouden. Maar ook dat is geen voldoende reden om die kerken te sluiten, laat staan aan de eredienst te onttrekken. Natuurlijk moet dit in bepaalde gevallen wel gebeuren. Maar niet per definitie. Men zal ook rekening houden met de andere vieringen en andere pastorale mogelijkheden van het gebouw, met zijn plaats binnen de pastorale eenheid of zone en met de maatschappelijk betekenis van het gebouw. Het gebouw blijft immers een zichtbaar teken van de aanwezigheid van Kerk en geloof in de samenleving. Alleen de centrumkerken van een pastorale eenheid of -zone overhouden, of alleen kerken behouden waar op zondag of in het weekend een viering is, zou neerkomen op een drastische ontmanteling van onze infrastructuur. Het zal onherroepelijk gevolgen hebben voor de Kerk zelf, maar ook voor onze maatschappelijk relevantie en aanwezigheid in de samenleving.

Open kerken: een pastoraal project

Als we een kerk behouden, dan moet die kerk open en toegankelijk zijn. Kerken die de hele week gesloten zijn of alleen opengaan voor liturgische diensten zijn geen goed signaal. Heel dikwijls gebeurt het om veiligheidsredenen. Begrijpelijk, maar dat mag niet de enige reden zijn en het is op zich ook niet de afdoende reden om de kerk dan maar gesloten te houden. Het is de moeite waard om mensen te proberen mobiliseren en responsabiliseren om hun kerkgebouw gedurende bepaalde uren van de dag open te houden. En ervoor zorgen dat dan iemand aanwezig is, dat er wat info gegeven wordt en dat op de achtergrond ook aangepaste muziek hoorbaar is. Allemaal kleine tekenen om uit te drukken dat mensen er welkom zijn. Men mag het belang van open kerken niet onderschatten. Het is een volwaardig pastoraal project dat als zodanig alle waardering en steun verdient. Zonder veel woorden laten we zo verstaan dat de Kerk een open en gastvrij huis is waar iedereen welkom is.

De bisschoppen van België

27 juni 2019